

BAP Voorjaarssymposium vrijdag 10 maart 2023
Ziekten en Plagen, de gezondheid van de mens in het verleden

Kinderdijkzaal, RCE, Smallepad 5, Amersfoort

Kosten deelname: BAP-leden gratis, niet-leden €15

Aanmelden is verplicht via: bioarchplatform@gmail.com

Programma

- 10.30 – 12.00 Algemene Ledenvergadering BAP (besloten)
- 12.30 – 12.55 Ontvangst en inloop voorjaarssymposium met koffie/thee
- 13.00 – 13.10 Welkom en introductie Voorjaarssymposium
- 13.10 – 14.30 **Marjolein van der Linden** - Endoparasieten, coprolieten en beer. Onderzoek aan uitwerpselen uit het neolithicum tot aan de nieuwe tijd
Louis van de Ven - Hoe de vrouw de middeleeuwen overleefde
René de Kam - De gezonde stad: ziekte en gezondheid in een museale context
- 14.30 – 14.55 Pauze
- 15.00 – 16.20 **April Pijpelink** - Het mysterie van de 18e-eeuwse soldaten aangetroffen in een massagraf in Vianen
Janna Coomans - Voedselmarkten en gezondheid in de laatmiddeleeuwse Nederlanden
Marco Vermunt - Het gasthuis van Bergen op Zoom: onderzoek naar massagraven van de tweede pandemie
- 16.20 – 16.30 Afsluiting
- 16.30 – 17.30 Borrel

Het symposium is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Abstract van de voordrachten:

***Marjolein van der Linden* - Endoparasieten, coprolieten en beer. Onderzoek aan uitwerpselen uit het neolithicum tot aan de nieuwe tijd**

De meest directe manier om te kijken naar het dieet en de gezondheid van mensen uit het verleden is het onderzoeken van hun uitwerpselen. Naast etensresten kunnen uitwerpselen namelijk ook eitjes van endoparasieten bevatten. Bij het interdisciplinaire onderzoek naar gefossiliseerde uitwerpselen - coprolieten - van de neolithische Swifterbantcultuur is aangetoond dat de bewoners van de nederzetting diverse infecties met parasitaire wormen hadden. Ook in meer recente beerputvullingen worden endoparasieteneitjes aangetroffen. Wat zegt dit over de gezondheid van de mensen?

Keywords: Endoparasieten, coprolieten, beer, gezondheid, dieet

Marjolein van der Linden is archeobotanisch specialist bij BIAAX consult. vanderlinden@biax.nl

---

Louis van de Ven - **Hoe de Vrouw de middeleeuwen overleefde**

In de Middeleeuwen bestonden er totaal andere opvattingen en gedachten over gezondheid en ziekte. Heel belangrijk is daarbij het ontbreken van inzichten in oorzaak en gevolg van ziekten zoals bij infecties en ontstekingen. De oorzaken werden veelal gevonden in afwijkingen van de lichaamssappen. De kennis van de vrouwelijke anatomie en de bijzondere vrouwelijke eigenschappen, zoals zwangerschap, werd bewust geheimgehouden opdat mannen en slecht willigen er geen kwaad mee zouden kunnen doen, door misbruik te maken van de kwetsbaarheid van de vrouw. Er zijn maar drie middeleeuwse boeken in de volstaal, het Middelnederlands, over vrouwengeneeskunst bekend: *de Liber Trotula*, *Der vrouwen heimelijcheit* en *Der mannen ende vrouwen Heimlicheit*. Bij behandeling van vrouwenkwalen werd de humorenleer toegepast en veel ervaringskennis. Veel behandelingen voor de ziektes voor vrouwen bevatten recepten voor baden, zoals bij menstruatieklasten, ontstekingen en zweringen van de baarmoeder. Ook stomen en beroken van de baarmoeder werd toegepast. Bij kwalen van de borsten werden goedaardige en kwaadaardige aandoeningen beschreven en behandeld. Naast bovenstaande wordt het belang van kennisoverdracht van mond op mond besproken.

Keywords: Vrouwengeneeskunst, middeleeuwen, humorenleer, kennisoverdracht.

Louis L.M. van de Ven heeft gewerkt als internist en medisch directeur in de farmaceutische industrie en daarnaast aan de universiteit Utrecht als internist en docent Klinische Farmacologie.

llmvandeven@gmail.com

René de Kam - **De gezonde stad: ziekte en gezondheid in een museale context**

In 2022 werd in Utrecht uitgebreid gevierd dat het 900 jaar geleden was dat de stad stadsrecht kreeg. In dat kader was er in het Centraal Museum de tentoonstelling *De gezonde stad. Kunst van het overleven door de eeuwen heen* te zien. Daarin werd aan de hand van verschillende bronnen, zoals skeletonderzoek, archeologische onderzoek en (medisch) historisch onderzoek, een beeld geschetst van het gezonde stedelijk leven door de eeuwen heen. René de Kam, conservator en samensteller van de tentoonstelling, vertelt in zijn voordracht hoe wetenschappelijk onderzoek aan de basis stond van deze grote museale publiekstentoonstelling, waarin naast veel bijzondere kunst ook de tentoonstellingsvormgeving en publieksparticipatie een belangrijke rol speelden in het verhaal.

Keywords: Gezondheid, stad, museum, wetenschap

René de Kam is Conservator Stadsgeschiedenis bij Centraal Museum Utrecht. rkam@centraalmuseum.nl

---

April Pijpelink - **Het mysterie van de 18e-eeuwse soldaten aangetroffen in een massagraf in Vianen**

Bij toeval zijn in de winter van 2020-2021 in Vianen Blauwpoort bij een archeologische begeleiding de menselijke resten aangetroffen van 82 jonge mannen. Historische bronnen wijzen op de aanwezigheid van een Brits veldhospitaal in het nabijgelegen Kasteel Batestein in de winter van 1794-1795. De archeologische sporen doen vermoeden dat de opgegraven individuen de gestorven patiënten uit het veldhospitaal zijn. Een militair veldhospitaal verklaart ook de noodzaak van massagraven. Het eerste

beeld dat men krijgt bij een massagraf van gesneuvelde soldaten zijn dodelijke verwondingen opgedaan op het slagveld, maar het archeologische archief van de begravingen in Vianen toont dat het gevaar niet enkel in het gevecht lag. Het massagraf schetst een beeld van het zware leven en de ontberingen die de soldaten aan het eind van de 18e eeuw hebben moeten ondergaan.

Keywords: fysisch antropologie, militaire geschiedenis

April Pijpelink is fysisch antropoloog bij CRINA Fysische Antropologie. aprilpijpelink@gmail.com

---

Janna Coomans - Voedselmarkten en gezondheid in de laatmiddeleeuwse Nederlanden

In de late Middeleeuwen richtten stadsbesturen overal in de Nederlandsen voedselmarkten in, soms in de open lucht, soms in speciale hallen en gebouwen. Samen met reguleringen en inspectie, hielp dit om producten die onveilig werden geacht voor consumptie te weren. De centrale positie van voedsel in laatmiddeleeuwse (Galenische) medische theorieën over gezondheid is terug te zien in steden, vooral in het beleid rond drie typen producten: vlees, vis en graan. Marktinspecteurs, en waarschijnlijk ook verkopers en kopers, pasten medische kennis toe over conservering en ziekterisico's, waaronder verspreiding van de pest. Ten slotte was vooral de vleeshouwers een bron van milieuvervuiling, dat werd aangepakt door de coördinatie van de verwijdering van slachtafval.

Keywords: voedselveiligheid, reguleringen, markten, middeleeuwen.

Janna Coomans is Universitair Docent Middeleeuwse Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. j.coomans@uu.nl

---

Marco Vermunt - Het gasthuis van Bergen op Zoom: onderzoek naar massagraven van de tweede pandemie

In 1992 en 1999 werd het gasthuis van Bergen op Zoom opgegraven. Naast het gasthuis werden elf grote massagraven gevonden die stratigrafisch in de 14de eeuw te dateren waren en verband leken te houden met de Zwarte Dood die in 1349 in de Nederlanden toesloeg. DNA onderzoek door de Universiteit van Mainz toonde aan dat de ziekte waaraan de begravenen hadden geleden door een bacterie werd veroorzaakt en dat het inderdaad om de pest ging. Later onderzoek, uitgevoerd door de universiteit van Oslo, maakte duidelijk dat het om een mutatie van het DNA ging die te relateren was aan de tweede pandemie van 1358 en die mogelijk ook een verdere verspreiding van de pest in Rusland had veroorzaakt.

Keywords: gasthuis, Yersinia pestis, DNA, pandemie

Marco Vermunt is Gemeentelijk archeoloog van Bergen op Zoom. m.j.a.vermunt@bergenopzoom.nl

---

Posters

Op het voorjaarssymposium is er de mogelijkheid om posters op te hangen over archeobotanisch onderzoek. De posters hoeven niet op het thema van het symposium aan te sluiten. Meld je aan en reserveer een plek via bioarchplatform@gmail.com